

Viena 1900. O identitate rănită

MICHAEL POLLAK

IAȘI, POLIROM, 1998, TRADUCEREA CAMELIA FETIȚA

Editura Polirom continuă publicarea studiilor despre Viena sfârșitului de secol al XIX-lea în nou inițiată sa colecție „A Treia Europă”. Seria „vineză” începută, cum era și firesc, cu clasică lucrare a lui Carl Schorske, *Viena. Fin-de-Siècle*, continuă cu prezenta lucrare a lui Michael Pollak, și anunță cititorilor cartea lui William Johnston, *The Austrian Mind. An Intellectual and Social History, 1848-1938* (Berkeley: University of California Preș, 1972). Trebuie amintite aici alte două importante studii deja apărute. Unul este semnat de Jacques Le Rieder, *Modernitatea vieneză și crizele identității* (Iași: Editura Universității Al. I. Cuza, 1995), iar celălalt de Allan Janik și Stephen Toulmin, *Viena lui Wittgenstein* (București, Humanitas, 1998). Ceea ce este remarcabil însă în cazul colecției coordonate de Adriana Babeti și Cornel Ungureanu este că sîntem în fața unui program editorial coerent, orientat către acoperirea unei zone de istorie culturală inedită pentru spațiul românesc. Este probabil momentul care va ajuta la depășirea șabloanelor, atît de des folosite, care făceau din Monarhia Habsburgică „închisoarea popoarelor”, distrusă de logica naturală a dezvoltării naționalismului popoarelor sale. Mai mult, această perspectivă vieneză asupra modernității și problemelor ei are șansa să relativizeze, cel puțin, bovarismul cultural care face ca istoria și cultura Franței, Angliei, Statelor Unite sau a Italiei și Germaniei să eclipseze aproape complet realitățile europene ceva mai apropiate României cu care s-ar putea opera, de altfel, mult mai fructuoase comparații.

Două aspecte legate de apariția acestei cărți merită a fi menționate. Primul este locul și rolul pe care această lucrare îl poate dobîndi în actualul peisaj cultural românesc, altfel spus însemnătatea traducerii acestei cărți. Cel de al doilea este poziția pe care o are această lucrare în economia subiectului respectiv. Pe de o parte, trebuie luată în considerare memoria locală a scrisului istoriei, memorie care va determina în bună măsură receptarea atît a acestei cărți cît și a celorlalte lucrări pe același subiect. Pe de altă parte, nefiind vorba doar de o apariție singulară, aprecierea acestei lucrări impune și o localizare a ei în contextul lucrărilor de referință ale acestui subiect.

Apariția în limba română a lucrării lui Michael Pollak se remarcă, în principal, prin modul de abordare a subiectului. Intenția declarată a autorului în prezentarea sa este de a propune o istorie socială a vieții artistice vieneze de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în mod particular al grupului *Jung-Wien* ce a dominat scena literară a acelei perioade. Întreprinderea acestei analize culturale este relativ inedită pentru publicul cititor de limba română cel puțin din două motive. Un prim motiv este prezența excesivă a traducerilor lucrărilor istoricilor din jurul școlii de la Annalés în detrimentul celorlalte orientări ale scrisului istoric francez și nu numai. Această lucrare este departe de a putea fi încadrată în ceea ce este îndeosebi cunoscut drept *l'histoire de la mentalité*, un gen de istorie cu care se poate presupune, mai mult sau mai puțin îndreptățit, că cititorii români sînt familiarizați. Din acest punct de vedere, lucrări ca aceasta de față sau ca cea a lui Jacques Le Rieder pot surprinde, dacă nu chiar și influența cititorul neavizat.

Un al doilea motiv este legat de orientarea istoriografiei românești către o istorie eminentă politică, o istorie a formării statului național unitar român. Această orientare subordonează cel mai adesea dimensiunile culturală și socială idealului politic național simplificînd realități care nu se înscriu nemijlocit în logica acestui ideal. Aceasta poate fi și motivul pentru care istoriografia școlii de la Annalés a apărut drept un debușeu convenabil în anii '70, în măsura în care spațiul predilect de interes al acesteia era Evul Mediu, lăsînd epoca modernă în afara cercetărilor sale. În aceste condiții lucrarea lui Michael Pollak este deosebită. Pe de o parte, ea dovedește că istoriografia franceză cunoaște și alte forme de manifestare, depășind astfel monopolul școlii de la Annalés asupra traducerilor istoriografice românești. Acest fapt este cu atît mai important cu cît apariția și a altor lucrări despre acest subiect, deja menționate, conferă acestei întreprinderi consistența necesară. Pe de altă parte, acest studiu cultural asupra Vienei în jurul anului 1900 va ajuta la demantelarea demonizării excesive a Imperiului Austro-Ungar, demonizare fundamentată mai mult pe o ideologie naționalistă decît pe o cercetare onestă. Realitatea vechiului imperiu se dovedește, cu fiecare lucrare, tot mai fascinantă, cu noi dimensiuni care

merită cunoscute și studiate. A o concedia sumar drept o realitate anacronică condamnată de emergența naturală și logică a statelor națiune nu este numai contraproductiv, ci și lipsit de onestitate profesională.

Fin-de-Siècle Viena își datorează importanța sa ca temă a studiilor culturale succesului lucrărilor lui Carl Schorske. El a fost primul care a identificat miza subiectului în discuția asupra modernității central-europene. Noile teme ale subiectului au fost cele impuse de el. Criza liberalismului, conflictul dintre generații, emergența noului radicalism politic sub forma unor mișcări de masă cât și relația particulară dintre *psyche* și politică sînt dintre cele mai importante astfel de teme. Varietatea surselor folosite de Schorske a impus studiului modernității vieneze de la sfîrșitul secolului trecut un mod distinct de analiză istorică. El a folosit surse din psihologie, politică, filosofie, artă sau din urbanistică și sociologie creînd la momentul oportun, s-ar putea zice, un anume *look* cultural acestui subiect, care nu a înfîrziat să fascineze.

Posteritatea lui Schorske a fost deosebit de bogată. Două direcții de dezvoltare a acestui subiect sînt dominante. Prima s-a datorat criticii pe care Steven Beller a făcut-o cărții lui Schorske. Ceea ce aduce nou Beller în cartea sa (*Vienna and the Jews. 1867-1938 A cultural History*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989) este ideea că evreii asimilați spațiului vienez de cultură germană au influențat semnificativ la rîndul lor această cultură, sau într-o formă mai radicală, din asimilați au devenit asimilatori. În acest context, apariția antisemitismului vienez a devenit problematică necesitînd cel puțin o nouă abordare. Ieșirea din această situație a apărut odată cu monumentală lucrare de doctorat a lui Jacques Le Rieder, *Modernitatea vieneză și crizele identității*. Ea conciliază cele două abordări anterioare recentrînd discuția asupra crizei vieneze care este simultan o criză a modernității (Schorske) cât și o criză a identității evreiești (Beller). Astfel acest concept al „crizei de identitate”, folosit de altfel atît de Schorske cît și de Beller, devenind central în vocabularul subiectului de față, a reușit să reconcilieze diferențele de interpretare anterior apărute.

Dacă prima direcție de dezvoltare a acestui subiect s-a datorat unei critici a lui Schorske, cea de a doua, dimpotrivă, s-a datorat continuării studiilor vieneze de către un discipol și student al lui. Este vorba de William J. McGrath. Lucrarea sa, *Dionysian Art and Populist Politics in Austria* (New Haven: Yale University Press, 1974), oferă un studiu deosebit de solid al vieții intelectuale vieneze, studiu centrat asupra unui grup de intelectuali ce au jucat un rol cultural, social și politic aparte în Viena sfîrșitului de secol. McGrath a urmărit pe parcursul lucrării sale să pună în evidență sursele culturale și sociale comune dintre radicalismul studențesc al anilor '60-'70 și epoca de creativitate matură a aceleiași generații. Este povestea unor tineri fascinați de cultura germană, de operele lui Wagner și Nietzsche, care au căutat să instrumenteze, indiferent de sursele lor sociale ori de originea etnică, o estetică wagneriană, fie în muzică (Mahler), fie în politică (Pernerstorfer, Adler), fie în literatură și poezie (Lipiner), pentru a nu menționa decît pe cîțiva dintre ei. Povestea, lor începută pe culmile entuziasmului datorat fascinației față de regenerarea identității naționale, posibilitate oferită de mișcările pangermaniste, sfîrșește pe culmile disperării în fața iminentei catastrofe pe care o presimțeau. Această lucrare a adus la vremea respectivă două importante teme în discuție. Prima este relația dintre intelectuali și antisemitism, iar cea de a doua este dezamăgirea acestor intelectuali față de apariția și evoluția mișcărilor de masă, mișcări seduse mai mult sau mai puțin de antisemitism.

În această ordine de idei, lucrarea lui Michael Pollak poate fi localizată între cea a lui McGrath și cea a lui Le Rieder în măsura în care se poate identifica aceeași miză pentru toate trei: dezamăgirea de o identitate conștient asumată. O altă legătură ce conferă lucrării lui Pollak o poziție de mijloc între cele ale lui McGrath și Le Rieder este tematica sa. Pe de o parte, autorul pornește de la o istorie socială a vieții intelectuale ceea ce îl apropie de unul din elementele principale ale analizei lui McGrath. Practic avem tot o lucrare concentrată pe evoluția unui grup de intelectuali vienezi, și anume *Jung-Wien*. Pe de altă parte, autorul, scriind despre paralelismul dintre identitatea estetică și cea sexuală, prefigurează într-o anumită măsură viziunea oferită de Le Rieder pentru care criza intelectualității vieneze este tricompartimentată: o criză a modernității, o criză a identității masculine și o criză a identității evreiești.

Fără a atinge impresionantul volum de studiu al lui Le Rieder ori a lui McGrath, lucrarea lui Pollak este o verigă necesară în economia subiectului. Ea pornește de la premisa că există o legătură între identitatea artistică și identitatea națională care datorită unei dialectici interne face ca „arta ‘cosmopolită’ austriacă să se nască chiar în momentul în care Austria multinațională se pregătește să dispară din punct de vedere politic” (p. 106). Corpul central al acestei lucrări reprezintă încercarea autorului de a ilustra și susține această premisă prin identificarea unor teme și obiecte de interes ale scriitorilor ce formau grupul *Jung-Wien*. Astfel, mai mult sau mai puțin justificat, dinamica internă a respectivului grup dobîndește o semnificație mult mai mare, o semnificație care să poată descrie întrucîtva sentimentul de identitate rănită al acelei generații de sfîrșit de imperiu. În mod fatal, ceea

ce pare a uni personajele acestei cărți, și anume identitatea lor estetică, reprezintă și o miză conflictuală cum însuși autorul o recunoaște (p. 106). „Fiecare dintre ei [scriitorii] este tributar jocului complet al competiției dintre scriitori, unde fiecare nu este înțeles decît prin propria lor opoziție față de toți ceilalți” (p. 10).

O ultimă observație este necesară. Primele trei capitole, aproape jumătate din această lucrare, descriu contextul formativ al generației *Jung-Wien*. În încercarea de a identifica o memorie culturală comună a acestei generații, Pollak propune cititorilor o adevărată *la vieé quotidienne* a Vienei în secolul al XIX-lea. Întreprinderea acestui excurs și mai ales dimensiunile lui amintesc de lucrări similare produse de istoriografia franceză și, nu în ultimul rînd, de lucrarea lui Eugen Weber, *France, Fin-de-Siècle* (Cambridge: Maș., Belknap Pres, 1986), poate cea mai apropiată ca subiect de această parte a lucrării de față.

Apariția cărții lui Michael Pollak cît și apariția celorlalte cărți despre *Viena 1900* remediază o absență editorială care afecta atît publicul larg cît și mediul academic de o preocupare deja recunoscută în studiile culturale. Discuția asupra modernității vieneze poate oferi un extraordinar model de interdisciplinaritate care este benefic în măsura în care ajută la redefinirea disciplinei istoriei ca atare. Este vorba de o redefinire care, în cazul românesc, înțirzie inadmisibil de mult. Aceste lucrări, atît cît vor fi asimilate, pot fi un binevenit prilej pentru aceasta. Timpul va da măsura importanței acestor evenimente editoriale. Sperăm ca cititorii români să beneficieze și de alte lucrări importante ale acestui subiect. □

Răzvan Pârâianu